

ЛОКАЛИЗИРАНЕ НА ИСТОРИЧЕСКИ ОБЕКТИ ЧРЕЗ АНТИЧНИ ГЕОГРАФСКИ И КАРТОГРАФСКИ ИЗВОРИ

(Сексагинта Пристис, Агранзинос, Деветаши, Вичина)

ВАСИЛ ДОЙКОВ

Между най-ценните извори за поселищна география с възможности за локализиране на исторически обекти, с доказателства за възникване и развитие на античните крайдунавски градове на днешната българска територия са античната маршрутна карта Табула Пойтигериана¹, география на Клавдий Птоломей, съдържаща географските координати на древни селища, както и карти от по-ново време, изработени във Венеция, Генуа, Флоренция и другаде.

Посочената маршрутна карта е започната по време на императорите Юлий Цезар и Октавиан Август под ръководството на Марк Агрипий, заради което през античността картата била известна с името Табула Агрипинезис (Картата на Марк Агрипий). Нейното изработване продължило много години, с участието на голям брой картографи. Тя включва многобройните селища в Римската империя и пътищата, които ги свързвали. До Средновековието достигнали само описания на картата или малки детайли от нейни преписи.

Когато аугсбургският хуманист и полиглот Конрад Пойтингер (1465 — 1547 г. с актив от 10 езика, между които латински и старогръцки) в качеството си на канцлер на Максимилиан I Баварски бил изпратен в провинция Сконе, Южна Швеция и посетил манастира в град Калмар, монасите му показали свитък от неразбираеми за тях картни листове. Пойтингер установил, че това е копие на античната Табула Агрипинезис. Отнесъл я в Бавария, където преминавала от ръце в ръце, и през 1736 г. станала притежание на принц Ойген (Евгени Савойски). Сега се съхранява във Виенската държавна библиотека. На 12 пергаментови листа, дълги по 6,75 м и широки по 42 см са изобразени селища и пътища в Римската империя. Неин препис е направен от Бертиус през 1680 г. В науката картата сега се нарича Табула Пойтигериана (в някои източници Пофтигерово таблица), в чест на нейния откривател в Калмар.²

Почти няма сега българско крайдунавско селище, което да не е наследник на древен римски кастел от т. нар. Римска дунавска граница (Данубиус лимес Романа). Между тях са Тиерна (при устието на р. Тимок), Бонония (Видин), Рациария (Арчар), Алмус (Лом), Кебор (Цибър), Регианум (Козлодуй), Балериана (Оряхово), Ескус (Гиген), Никополис (Никопол), Луциарнабург (Сомовит), Димум (Белене), Нове (Свищов), Сексагинта Пристис (Русе),

Трансмариска (Тутракан), Дуросторум (Силистра), както и редица по-малки като Аугуста (при устието на р. Огоста), Асамус (при устието на р. Осъм), Ятрус (при устието на р. Янтра), Сакидава (Батин) Тримамиум (Стълпище), Тогриас (Мартен), Апиариа (Ряхово), Кандидиана-Негрианис (Малък Преславец), Диотечиа (Гарван), Тегулциум (Сребърна) и др.³

Табула Пойтингериана помага да се локализира много от тези селища, за някои от които се спореше.

За крепостните градове по нашия дунавски бряг от XVII век черпим подробности от шесттомния труд на граф Луиджи Фернинандо Марсили, роден в Болоня на 20. VII. 1658 г. Като военен инженер на австрийска служба той събира ценни материали за енциклопедичния си труд "Дискрипцион ди Даянуб" ("Описание на Дунава"), с карти и скици на дунавските крепости.⁴ При изработване на картите той бил подпомогнат от немския математик Йохан Кристоф Мюлер. Трудът на Марсили бил отпечатан в Брюксел. Неговият дунавски атлас, отпечатан през 1725 г., бил отпечатан от Хагското издателство Брусеко през 1741 година.⁵

През 1978 г. унгарското парадство МАХАРТ в Будапеща издаде календар с карти и скици на дунавски крепости от атласа на Граф Марсили.

Картите на Марсили съдържат сравнително достоверни и точни данни за река Дунав, която през всички времена е била водна артерия на Европа. Между допуснатите грешки е поставянето на Пристис и наследника му Ротциг (Русчук) при устието на Янтра, вместо при устието на р. Русенски Лом. В Табула Пойтингериана при устието на река Янтра фигурира Ятрус (съдържа името на реката) чийто останки бяха открити при съвместни българо-германски археологически разкопки. На изток от Ятрус в картата фигурира лимесовият кастил Пристис.⁶ Това е важно картно изображение на римския град, предвестник на Русе. В картата липсва мащаб и други географски обекти, за да може да се установи точното местоположение на Пристас, освен че е на изток от Тримамиум (Стълпище) и на запад от Тогриас (Мартен).

Под влияние на картите на граф Марсили учените Манерт, Борман, Каниц, Кацаров и други не са категорични за местоположението на Пристис.

Да разсеем всякакво съмнение относно точното местоположение на римския град Пристис (Сексагинта Пристис), наречен по-късно Приста, ни помагат съпоставките на цифровите географски данни от съчиненията на Клавдий Птолемей (87 — 150 г.) "География", определя географските координати на много градове в тогавашния свят. В раздела "Географско положение на Долна Мизия" — градове, разположени край Дунав, са дадени географските координати на гр. Приста полис: $52^{\circ} 40'$ и $45^{\circ} 10'$. От пръв поглед се вижда, че цифровите показатели не съвпадат обаче с тези на Русе, които са съответно $43^{\circ} 51'$ и $25^{\circ} 58'$. Но има едно много важно обстоятелство, което превръща този факт от противоречие в доказателство.⁷ Поради ограничените размери на тогавашния познат свят Клавдий Птолемей е вземал за нулев паралел не сегашния екватор, а този през изворите на река Нил. За главен начален меридиан — остров Феро (най-западният от групата на Канарските острови),

на запад от приетия сега главен Гринуички меридиан.⁸ Като се преизчисли разликата в координатните показатели на Феро и Гринуич с тези, дадени за Приста полис, се вижда, че те съвпадат с координатите на град Русе.

Намерените милиарни камъни в Русе, разчетени от Карл Шкорпил, са доказателство, че Пристис е бил не само база на флотилия, но и важен пътесъбирателен пункт. Те са най-достоверните и напълно запазени източници, съдържащи римското име на града. В трите камъка "сексагинта", която значи 60, е изписана с римски цифри — LX, след което следва думата Пристис. Според В. Бешевлиев пристис е неголям боен кораб, дълъг, бързоходен, с вдигнат нагоре нос, който се движел с весла.

В римската практика има и друг случай с подобно име Centumcele, което буквално значи 100 камери (за кораби). Той е бил на 60 км от Рим на река Тибър, където е сегашният град Чевитавекия. В Сексагинта Пристис е имало 60 камери за квартируващите тук кораби.

Милиарните камъни са от II и III век. В тях фигурират имената на императорите Антоний Пий (138 — 161 г.), Марк Аврелий (161 — 180 г.) и Аврелиан (270 — 275 г.). Те били поставени в началото на пътищата към Дуросторум, Нове, Абритус. Един такъв милиарен камък бе намерен през 1980 г. край Разград за пътя Абритус — Пристис.

Междувременно в Русе се откриват останки от римски сгради, гробници, монети, тухли с печати на I-я италиански легион.

С помощта на географска съпоставка може да се локализира средновековният търговски град Агранзинос, разположен на брод и важен търговски път в Поломието, за който пише арабският пътешественик Идриси през XII век, а в по-ново време Карл Шкорпил.⁹ Това е бродът при сливането на реките Черни и Баниски (Шипа) Лом, където е мостът Киликюпрю при село Широково. Това село в карти и документи между 1431 до 1700 година се среща с името Широкиброд. Останките от голямото старо селище на юг от село Широково са по всяка вероятност от стария търговски град Агранзинос.

В пътеписа на Доменико Сестини от 1740 г. се дават данни за забележителната скала Деветаши (Камъкът на камилата). Със съпоставяне на географски данни за разстоянията, дадени от Сестини в мили, стигаме до извода, че това е Големият дикилиташки камък при Стълпище, на 20 км по вода, западно от Русе, където е фигуриращият в Табула Пойтигериана кастел Триммиум.

Наши учени изказват предположение, че на остров Пъкюул луй Соаре се е намирало средновековното българско пристанище-крепост и църковен център Вичина. Убедителни за българския характер на островното селище и най-задълбочени са доводите на Стамен Михайлов и Александър Кузев.¹⁰ При разкопките от намерените 258 средновековни монети 190 са от български владетели от XIII и XIV век. Във основа на данни от морски картографски източници — главно морски карти портулани, използвани от генуезки и гръцки мореплаватели, се идва до убеждението, че Вичина е на дунавски остров, а не на черноморския бряг и не в дунавската делта. Много са противоречията

за местоположението на Вичина. Сочат се Искача, Махмудия, Николицел, Мачин, Кубан, Измаил и др. Картата на Пиетро Висконте от 1327 г. е много ценна и точна с израза "Изола де Вичина" (Остров Вичина). За острова се говори и в бележката към картата на един испански францескански орден от 1350 година: "Дунав се влива в морето близо до един град наречен Вичина и образува там един голям остров".

Обстоятелството, че митрополията на Вичина се наследява от гр. Арджеш, говори за териториалната му близост с острова на изток от Силистра.

В документи на търговци от Венеция, Генуа, Пиза, Амалфи, Пера, Константинопол и други се вижда, че Вичина е пристанище, изнасящо големи количества кожи, восък, метали и главно прочутото "жито на Вичина", събирано от Добруджа. Важността на пристанището дало повод на италианските търговци да наричат с името Вичина голяма част от долното течение на Дунав по името на тази крепост.

През 1958 г. румънски археолози,¹² направиха разкопки на дунавския остров Пъкуул луй Соаре, отстоящ на 13 км североизточно от Силистра и българската граница. Островът е отбелязан в руска карта от 1854 г. с името Плоска (название със смисъл като на столицата Плиска -от плоскост, равнина), а в картата на Феликс Каниц от 1870 г. фигурира с името Адакьой (в превод от турски "островно село"). Остров се нарича сега и градчето на брега срещу острова на изток от Силистра.

Румънският учен П. Дякону причислява пристанищната островна крепост като византийска, макар че са намерени най-много български монети и че е изградена с каменни блокове — квадри, споени с червен хоросан, строителство, което вече не се прилагало от византийците, а от българите.

Първо, най-ранно споменаване на Вичина прави Анна Комнина. То фигурира в книгата на Мартин Сандо Стария от 1321 г. в морската карта на Аджелино Дулчелто от 1339 г., на Пацигани от 1367 г. в Каталонския атлас, в една карта от Флоренция, в картата на Виладестес, в световната карта от 1447 г., в картата на Йенсухи бен Зара от 1497 г., на Фра Мауро от Мурано (о-в на Венеция) от 1451 г., на Андреа Вениказа от 1506 г. и други, които показват съществуването на Вичина през един много дълъг период от време.

"Гордиевият възел" се разсича с помощта на един генуезки портулан "Компас за навигация" ("Компасо да Навигаро") от 1296 г. В него е отбелязано, че от Аспера — ръкав в устието на р. Дунав до Вичина разстоянието е 200 венециански мили.¹³ По Километровника на Дунавската комисия,¹⁴ остров Пъкулуй лей Соаре е на 360,3 км от устието, равно на 200 мили, но с разлика от 12 км спрямо разстоянието във венециански мили, което може да се обясни с неточността на портуланите и в промяната на дунавския бряг през изминалите пет-шест века.

Този географски факт е ключ за локализирането на Вичина, а оттам и на гробницата (или наблюдателната кула), за които се свидетелства в Омуртаговия надпис на колоната в търновската църква "Свети четиридесет мъченици". Уравнението с две неизвестни може да се счита за решено, ако край с. Кла-

денци (Перлиново) — средата на разстоянието от 40 000 оргии се намерят останки от гробницата, на средата на пътя между аула в Плиска и дунавския дворец — Вичина. Сочеше се, че този дворец трябва да е бил край с. Кадъкьой, източно от Тутракан, поради което селото бе преименувано през 1934 г. на Малък Преславец. Но при разкопките там бяха открити останките от римския кастел Кандидиана. На тази основа се сочеше, че Омуртаговата гробница е била на мястото, където по-късно е издигнато Демир Баба теке край с. Свещири (Мумжилар).

Тези няколко примери са доказателство за това, че двете най-стари науки — география и история, могат съвместно да изясняват спорни гледни точки за локализиране на обекти.

БЕЛЕЖКИ

¹ *TABULA Peutingeriana*, Латински извори за българската история, т. I, стр. 16.

² *ДОЙКОВ В., Й. РАДОЕВ и Й. КАЗАКОВ*. Български трицвет по Дунав, Варна, 1985 г.

³ *ДИМОВА В., Васил ДОЙКОВ*. Сексагинта ПРИСТА. — В: Изв. на народния музей в Русе. Варна, 1964 г, том I, стр. 14.

⁴ *ДИМИТРОВ, Д. П.* Археологически изследвания на граф Луиджи Марсили за българските земи в края на XVII в. — В: Год на Соф. у-т, ИФФ, година XIII, 1946-1947 г, стр. 1962.

⁵ *ГЮЗЕЛЕВ, В.* Нови данни за преобладаването на Луиджи Марсили в българските земи в края на XVII в. — сп. "Исторически преглед", кн. 8, 1986 г.

⁶ *ВЕЛКОВ, В.* Из истории нижнедунайского лимеса в конце I в. — Вестник древной истории, Москва, 1961 г. кн. 2, стр. 71.

⁷ *ДОЙКОВ, В.* Русе в някои стари географски карти, съчинения и надписи. — сп. "Исторически преглед, София, 1975 г. кн. 1, стр. 68-73.

⁸ *КАНЕВ, Д.* Математическа география и картография, София, 1965 г., стр. 114.

⁹ *ШКОРПИЛ, К.* Опис на старините по течението на р. Р. Лом. София, 1914 г., стр. 88.

¹⁰ *КУЗЕВ, А.* За имената на средновековната крепост на дунавският остров Пъкуюл луй Соаре. — В: Изв. на народния музей-Варна. том XIII, 1977 г., стр. 57-98.

¹¹ *МИХАЙЛОВ, Ст.* Средновековният град Вичина и дунавския остров Пъкуюл луй Соаре. — сп. Старобългаристика кн. 3, 1989 г.

¹² *DIACUNU, P.* Pacuiul lui Soape-Vicina Byzantina. t8, Tessalonique, 1976, 409-447, 58 talle.

¹³ *TODOROVA, E.* More about Vicina and the West Black sea coast. Etudes balkaniques, 2, 1978, p. 24-138.

¹⁴ Indicateur Kilometrique du Danube. Budapest, 1972, p. 164.